Світлана Денисюк

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ

Проблеми і підсумки трансформації політичної системи в Польщі продовжують залишатись актуальною темою сучасної політичної науки, враховуючи доволі значний науковий доробок у цьому напрямку і цінність для демократизації всіх сфер в українському суспільстві. Досвід Польщі є корисним для України, з огляду на аналогічні трансформаційні процеси (перехід від тоталітаризму до демократії та ринкової економіки) та прагнення України стати членом Європейського Союзу.

На думку фахівців, Польща входить до групи постсоціалістичних країн, які досягли найбільших успіхів у процесах трансформації політичних систем. Деякі журналісти навіть називають цей феномен «Польським економічним дивом».

Вже сьогодні очевидно, що у багатьох аспектах Польща впоралася з викликами великої трансформації краще за інших постсоціалістичних країн, що потребує детального вивчення і спонукає до певних порівнянь і аналізу.

Відомо, що Польща була єдиною країною в східноєвропейському регіоні, де посткомуністична трансформація була підготовлена об'єднаною опозицією за масової підтримки населення. У цьому сенсі випадок Польщі є унікальним, хоча це можна заперечувати й наводити подібні приклади Угорщини та Чехословаччини 1956 р. та 1968 р. Тоді польська опозиція була не лише інтелектуальним проектом, але й тісно пов'язана із захистом прав робітників, починаючи з другої половини 1970-х рр., а досвід 1956 р. з його можливостями змін через протести був вдаліший за аналогічний досвід Угорщини та Чехословаччини. Короткий період між 1980 та 1981 рр., коли «Солідарність» не була заборонена, а її лідери були на свободі, виявився унікальним для втілення перших ініціатив реформування.

По суті, польська трансформація була втіленням високого рівня національної єдності та відродження, полякам майже вдалося побудувати своє альтернативне суспільство, чого зовсім не було в інших країнах через консумеристську політику та популізм політичної еліти. Проект такого альтернативного суспільства був досить розвиненим. Проте, коли комуністичній партії довелося зіткнутися із соціально-політичними наслідками зростання цін на товари масового споживання, опозиційна «Солідарність» сприймалася як рівний партнер у процесі переговорів. Роль католицької церкви також була унікальною, оскільки саме вона запропонувала додатковий майданчик для реалізації такого проекту [122, с. 420-422].

На відміну від інших країн Вишеградської групи, польський політичний устрій базується на засадах змішаної республіки. Цей момент чітко простежується в процесі польської трансформації. Інститут жорсткого президентства був створений для зміцнення позиції В. Ярузельського, однак згодом суперництво між Т. Мазовецьким і Л. Валенсою також вело до посилення президента, попри те, що представники середнього класу в

«Солідарності» віддавали перевагу парламентській системі.

До того ж, на початку трансформації партійна система Польщі була суттєво подрібненою, але більшість невеликих політичних партій зникла, не отримавши місць на перших виборах. Упродовж 1990-х рр. партійна система залишалася мінливою, але згодом зміцніла, що стало очевидним за результатами виборів 2007 р. та 2011 р. Від 2007 р. внутрішнє політичне життя розгортається навколо двох супротивних правоцентристських партій: Громадянської платформи (ГП – Platforma Obywatelska, PO) та «Право і Справедливість» (ПС – Prawo i Sprawiedliwość, PiS). Радикальні праві партії здобувають дедалі менше підтримки і втрачають місця. На думку деяких експертів, з огляду на вибори 2007 р. можна зробити висновок про суттєві зміни в польському політичному середовищі: поява двополюсної структури свідчить про те, що подрібненість посткомуністичного періоду позаду [108, с. 498].

Загалом ліберально-популістське середовище стало, очевидно, дедалі бажанішим та важливішим, заступаючи стару вісь «Солідарність» – (пост)комуністи попередніх періодів польської історії.

Досвід Польщі щодо трансформації політичної системи, реформування політико-владних відносин демонструє важливість політичної стабільності, наявності консенсусу між головними політичними силами стосовно напрямів реформ та складність реалізації адміністративно-територіальної реформи (вироблення критеріїв поділу на нові адміністративні одиниці, підтримка громадської думки).

Однак навіть поверхневий аналіз «унікального випадку» Польщі показує, що вона досягла спіху у трансформації політичної системи, кращих макроекономічних показників завдяки таким обставинам.

По-перше, найкоротший період трансформаційної рецесії, що тривав всього три роки (з середини 1989 до середини 1992 років). До прикладу, в Україні трансформаційний спад переріс у велику депресію, яка тривала приблизно 10 років. Це було наслідком не стільки доцільною стратегії, обраної на початку трансформації в Польщі (якщо не брати до уваги ідею «шокової терапії»), скільки позитивних ефектів ринкових реформ, проведених ще за часів соціалізму [1; 2].

У Польщі останні 15-17 років були однорідним періодом не тільки динаміки розвитку, а й розподілу його результатів та інституційного будівництва [3; 4]. Завдяки цьому зростання тут розпочався раніше, ніж у інших країнах. У розглянутий час можна виділити такі суттєві епізоди.

1. Етап «шоку без терапії» (1989–1993 рр.), коли переважно невдала політика стабілізації, нехтування побудовою інститутів ринкової економіки, форсована лібералізація торгівлі та ігнорування функцій держави, що стимулюють їх зростання, підвищили ціну трансформації значно вище неминучого мінімуму (що зазначалося і в офіційних документах), тоді як результати виявилися істотно нижчими від очікуваних (і цілком досяжних). Дії, які привели до оптимальних результатів при надмірних витратах, знаходилися в явному протиріччі з елементарними законами прагматизму і раціональності. В результаті масштаб трансформаційної рецесії виявився значно більшим, ніж

коли уряд проводив би адекватну політику, безробіття набуло масового характеру, виявилося неможливим звести інфляцію до однозначних величин, і структурний дефіцит бюджету почав зростати.

2. Етап реалізації «Стратегії для Польщі» (1994-1997 рр.), коли значно зміцнилися економічні інститути (що дозволило країні в 1994 р. стати асоційованим членом Європейського союзу і в 1996 р. увійти в ОЕСР) і, найголовніше, економіка стала на шлях швидкого зростання завдяки адекватній політиці структурних реформ і розвитку.

3. Етап «переохолодження» економіки (1998-2001 рр.), коли темпи зростання знизилися з 7% в останні квартали реалізації «Стратегії для Польщі» до застійних 0,2% в IV кварталі 2001 р. Такий результат доктринерського підходу до фінансової політики розглядався, перш за все, в якості інструменту придушення інфляції і зниження поточного дефіциту бюджету. Відповідна політика не лише не призвела до очікуваного стабілізаційного ефекту, але і неминуче викликала руйнування реального сектора, перешкоджаючи економічному зростанню і посилюючи проблему безробіття.

4. Етап (2002-2004 рр.), що відрізнявся від попередніх особливостями і динамікою змін у фінансовій системі та в реальному секторі, відзначений поверненням Польщі на шлях швидкого зростання і її вступом до ЄС. Ключову роль тут зіграли два чинники: зусилля з глибинної реорганізації державних фінансів, спрямовані на адаптацію можливостей держави до вимог сучасної ринкової економіки, з одного боку, і вступ до ЄС, – з іншого. Головним політичним документом при цьому стала «Програма відновлення державного фінансового сектора» [5], в якій широкомасштабна реструктуризація державної фінансової системи і процес вступу в ЄС розглядалися в якості інструментів. Основне завдання цієї програми – відновлення швидкого економічного зростання – було виконане. Темпи зростання ВВП швидко піднялися з 0,5% на початку 2002 р. до 6,5% в першій половині 2004 р. Таким чином, успіх польських реформ в 1989-2004 рр. мав низку злетів і падінь.

5. Отже, під час великої системної трансформації, коли лібералізація і підвищення ступеня відкритості економіки проходять одночасно з її інтеграцією в світову систему – інституційне будівництво, тобто встановлення нових правил ринкової гри і політико-правових основ для їх дотримання, має фундаментальне значення. Звичайно, постійне вдосконалення інститутів саме по собі не викликає, принаймні, в короткостроковому плані, удосконалення політики. Вона, на жаль, може при цьому деградувати, оскільки залежить і від інших факторів, таких, як економічна доктрина, політичний режим і професіоналізм (або його відсутність) тих, хто реалізує політику.

По-друге, вагомим чинником трансформації політичної системи в Польщі була її євроінтеграційніна стратегія. Однак вирішальними чинниками трансформації у процесі реалізації реформ у Польщі були: час, необхідний для отримання позитивних результатів; темп і характер (структурний, постійний, глибокий, радикальний) змін; оптимальне поєднання політичної волі, знання експертів (ступеня розробки проблеми) та висококваліфікованих кадрів для реалізації реформи; наявність підтримки громадян (проведення освітньо-

інформаційної роботи); наявність достатньо впливового координаційного органу, який займається розробкою, прийняттям, реалізацією концепцій реформ, узгодженням діяльності органів виконавчої влади в цій сфері та здійснює постійне спостереження за їх впровадженням тощо.

По-третє, успіхам у здійсненні трансформації політичної системи Польща зобов'язана свідомому і реформаторському ставленню владних інститутів до процесів модернізації. Трансформація планової економіки в ринкову, приватизація власності, законодавче забезпечення і підтримка нових процесів, створення більш привабливого інвестиційного правового поля поряд з іншими чинниками вивели Польщу на авангардні позиції в процесах трансформації.

Водночас реформування ЄС, виклики глобалізації зумовили інтенсифікацію переговорів Польщі щодо запобігання в процесі інтеграції до ЄС можливих негативних наслідків для її господарства. Процесам інтенсифікації і структурованості взаємовідносин Польщі та ЄС сприяють як швидкість, так і ефективність змін, що відбуваються у політичній, економічній і зовнішньополітичній сферах цієї держави.

Отже, ефективність трансформації політичної системи в Польщі була зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Важливим досвідом для України є те, що у Польщі в цьому процесі була потужна підтримка громадян всіх стратегій уряду, які були обґрунтованими і раціональними. Сьогодні нагальним питанням є підвищення рівня політичної культури і свідомості українців, адже від політичної культури залежить і реалізація євроінтеграційної стратегії, демократизація відносин всіх рівнів в українському суспільстві, ефективність діяльності владних структур.

Подальшого дослідження потребує аналіз механізмів контролю з боку польських громадських організацій стосовно діяльності владних структур, які побудували досить прозору систему своєї роботи і оптимальної звітності. Трансформація політичної системи постсоціалістичної держави є тривалим процесом, але швидкість його перебігу визначається як діями уряду, так і громадян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kolodko G. W. From Shock to Therapy. Political Economy of Postsocialist Transformation. Oxford – New York : Oxford University Press. 2000; 2. Baka W. Economic Ideas of the «Round Table» After Fifteen Years. Lessons for the Future // Transformation, Integration and Globalization Economic Research at the Leon Kozminski Academy of Entrepreneurship and Management. Warsawa. 2004. N 54; 3. Building Institutions for Markets. World Development Report 2002. Washington: World Bank. 2002; 4. Tanzi V., Chu KY, Gupta S. Economic Policy and Equity. Washington: International Monetary Fund. 1999; 5. Public Finance Recovery Program. Warszawa: Rada Ministrów. 2003. June 3.